

Душан МАРТИНОВИЋ*

П. А. РОВИНСКИ У СВЈЕТЛУ ПРОУЧАВАЊА ЦРНОГОРСКИХ АУТОРА

Овако насловљену тему о Ровинском конципирали смо у два дијела. *Први дио* се односи на радове П. А. Ровинског обзнањене на српскохрватском језику, прије свега на преводе са руског оригинала, уз коментар. *Други дио* се односи на проучавање и писање црногорских аутора о овом заслужном руском научнику.

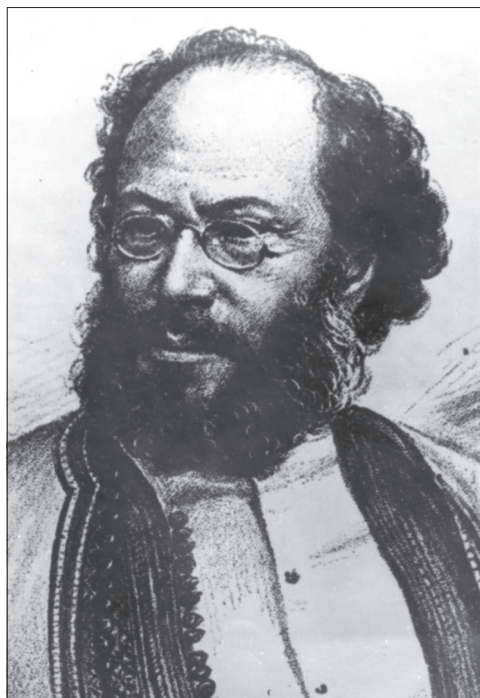
I

П. А. Ровински, познати руски научник (слависта, географ, етнограф, историчар) и публициста, страствени свјетски путник, својим научним, публицистичким и журналистичким радом о јужнословенским земљама, напосе о Црној Гори, много је допринио упознавању руског, дакако и свјетског јавног мњења, са многобројним питањима проблематике низа научних дисциплина о Црној Гори, којима се бавио.

Рођен је у осредње богатој племићкој породици 26. фебруара / 15. марта 1831. у селу Гусевка, у средњем Поволожју, у наикадашњем Камшимском срезу Саратовске губерније. Завршио је Саратовску гимназију у шестогодишњем трајању (од 9. августа 1842. до 4. јуна 1848), која је уживала велики углед и стога што је на њеном челу био чувени руски математичар Н. И. Лобачевски и што су њени абитуријенти ступали на унивирзитет без полагања пријемног испита. Такав је био случај са Павлом Аполоновичем који се по окончању средње школе, августа 1848, уписао на студије филологије и књижевности Филозофског факултета Казанског универзитета.

---

* Ванредни члан ЦАНУ

П. А. Ровински

Вашег аудиторијума...”²

Ровински је још као студент много обећавао. За изванредан успјех на студијама додијељена му је златна медаља. По завршетку факултета, задржан је на Катедри руске славистике. Више од три школске године (од 28. јануара 1853. до 15. новембра 1856), предавао је студентима филологије историју књижевности – прозу и практичне вјежбе.

Почетком 1856. године, успјешно је окончао последиједипломске студије и крајем 1857. стекао титулу докторског кандидата (магистра наука). Након тога, пријавио је докторску дисертацију „Древни период руског језика”. Од рана слободарски и револуционарно надахнути Ровински, налазио се под снажним утицајем идеја Н. Г. Чернишевског, познатог револуционар-демократе са којим је био лични пријатељ. Ровински је илегално радио у конспиративној револуционарној организацији друштва „Земља и воља”; учествовао је у студентским протестима против режима који је унижавао част, достојанство студената и човјека уопште. Стога је поднио неопозиву

П. А. Ровински је скромно живио као студент. Студирао је славистику код познатог руског филолога В. И. Григоровича (1815-1876), блиског сарадника А. И. Херцена. Виктор Иванович Григорович је својим надахнутим предавањима, која су била „нешто савршено ново, оригинално и привлачно”, импресионирао студенте, посебно младог студента Ровинског, који је користио богату библиотеку свога професора и консултујући се са њиме прихватао његове мудре савјете.¹ То се очито види и из једног доцнијег писма П. А. Ровинског свом професору, у коме се каже:

„За главну руководећу нит и тачку ослоњања служе ми Ваши часови и поруке које сам понио из

¹ А. Н. Пыпин: *Мои заметки*, Москва 1910, стр. 30.

² А. В. Сергеев: *Некоторые вопросы истории южных славян в трудах В. И. Григоровича*. – Вопросы славяноведения, Казанский университет, 1962, стр. 112.

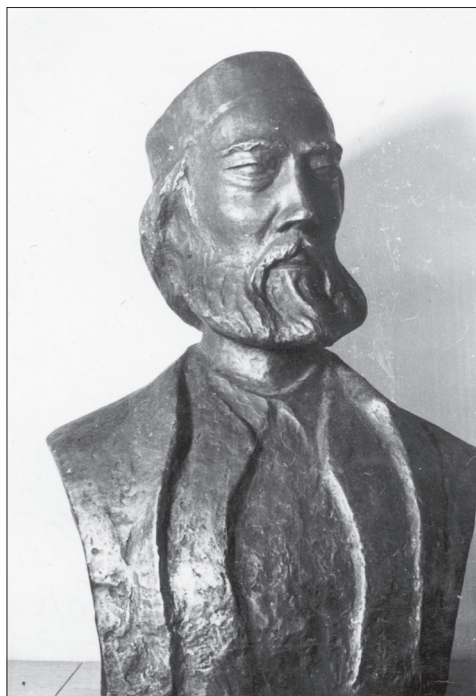
оставку на мјесто предавача на Казанском универзитету и тако напустио катедру, тражећи ширу арену од универзитетских аудиторјума.

Крајем 50-их година 19. вијека, вршио је етнографска истраживања у Чешкој; обилазио је села и градове ради упознавања народног живота. Критиковао је државни живот Двојне монархије, па је био под сталном присмотром полиције, која га је прогнала маја 1861. из Моравске као опасног по црно-жуту монархију.

Средином 1862. године, П. А. Ровински је сачинио „План путовања по словенским земљама”³ у циљу комплексног изучавања народног живота, језика, књижевности, умјетности, историје, степена просвијећености – посебно обухватајући јужнословенске земље. Овај свој опсежни истраживачки пројекат изложио је јула 1862. на Казанском универзитету, образлажући мотиве због којих је за предмет својих проучавања одабрао управо јужнословенски свијет, на ЈИ Европе. Добио је подршку за наведена истраживања.

Његов идејни План научних истраживања представљао је свеобухватност словенског проблема од најстаријих времена до 18. вијека. Као главни задатак у „Плану”, П. А. Ровински је поставио изучавање унутрашњег живота Јужних Словена, њихове историје, начина живота и просвијећености. Овакво становиште о овом питању у потпуности је одговарало концепцији револуционарно-демократске историографије. Ровински је негирао словенофилско поимање идеје искључивости словенског свијета, напомињући да је самобитност Словена извршила утицај на друге народе „уносећи свој удио у историју европске цивилизације”.

У историји Словенства, Ровински је издвојио сљедеће главне етапе:

Спомен-биста П. А. Ровинског испред Националне библиотеке Црне Горе на Цетињу (рад вајара Марка Борозана)

³ План путовања по словенским земљама кандидата историјско-филолошких наука П. А. Ровинској, ЦГА ТАССР, фасц. 799, арх. бр. 818, 1862.

- 1) 10-13. вијек – успостављање и развитак словенске историје;
- 2) 13-15. вијек – процват Словенства и његов утицај на несловенске народе;
- 3) 15-17. вијек – упорна, али неуспјешна борба словенских народа за независност, која се завршила њиховим потчињавањем од стране других држава;
- 4) 18. вијек – централизација – „коначно упоређује народни живот, и племенски федеративни живот Словена уступа мјесто политичким теоријама римско-германског свијета”.

Оваква периодизација без сумње је свједочила о прогресивности П. А. Ровинског, посебно што је у њу био уткан унутрашњи живот Словена и њихова борба за независност. Периоди словенске историје нијесу се повезивали са владавином и дјелатношћу појединих владара.

Ровински је предвидио да историју Јужних Словена испита на широком плану, идући трагом најбољих представника руске историографије његова времена – да исправно рјешење питања зависи од вишестраности погледа. Намјераво је да у архивима и библиотекама тражи нове писане изворе и друге релевантне споменике словенске писане ријечи, да проучава границе старих словенских области, користећи се подацима разних наука, у оквиру тога и топонимије, да сакупља грађу о дјелатности Ћирила и Методија и других словенских просвјетитеља, да објасни узајамне односе Словена с другим народима у прошлости и његове савремености. Све је то требало да му помогне да „проучи савремени положај тамошњих Словена, живи језик, да проучи локалне финесе наречја и друге разлике по областима, колико је то могућно страном истраживачу”.

„План путовања” је аутограф, изложен на три листа, начисто преписан за факултет и управу универзитета. Написан је у Казању 25. јула, а факултет га је одобрио 28. јула 1862. „План путовања” Ровинског у суштини представља разрађену концепцију његових погледа на словенско питање, које је он у цјелини посматрао са становишта револуционарно-демократске позиције, у духу поимања Чернишевског.

Као значајан начин изучавања савременог положаја Словена, Ровински је сматрао лична посматрања путем „директног контакта с народом и његовим научним и политичким представницима”. Он је планирао такође да се упозна са историјом и културом Византије и Италије, које су имале велики утицај на судбину Јужних Словена.

„План путовања и изучавања” П. А. Ровинског јужнословенских земаља је драгоцен извор за проучавање историјских погледа тог знаме-

нитог револуционара и историчара-демократе. Он ће му помоћи да изучавање јужнословенских земаља свестрано постави и проучи.

У складу са својим „Планом”, П. А. Ровински се бавио проучавањем Србије, Босне и Херцеговине, и највише Црне Горе којој је посветио безмало 27 најбољих стваралачких година, и о Црној Гори написао више него ико прије и послје њега. Бавио се овом најмањом јужнословенском државом до поткрај живота. Животни круг му се затворио 6. јануара 1916, у тренутку када је сазнао да је његова „друга домовина” пала под аустроугарску окупацију. Тешко је рећи да ли је коинциденција случајна, али је, одиста, остало забиљежено да је старац умро од узбуђења када је сазнао да је „последњи дјелић његове слободне домовине” изгубио независност. Забиљежено је и то да је оставио опоруку да га сахране без свештеника. Породица га је, међутим, када се, стицајем околности, појавио црногорски јеромонах Мардарије Ускоковић, ангажовала да му овај прочита опијело и да га сахрани по црногорским обичајима.

Умро је Ровински, али не и његово име и дјело. Име и стваралаштво П. А. Ровинског остало је да живи за културу и науку Црне Горе. Навршило се тачно сто година откако се његово дјело помиње, презентира и научно валоризује. Сјећање на Ровинског остало је трајно у науци и у руској литератури, а у јужнословенској историографији доста је о њему написано. И овај научни скуп организован Ровинском у част, показаше наш пијетет према њему, као и степен изучености његовог комплексног научног дјела.

II

П. А. Ровински дошао је у Црну Гору почетком маја 1879. и у њој, с мањим прекидима, као што смо рекли, провео близу 27 најбољих стваралачких година.

У циљу неопходних теренских истраживања и прибирања аутентичне грађе и извора, Ровински је прокрстарио Црном Гором уздуж и попрјекно, углавном пјешке, што му је омогућило да проучи разне видове живота црногорског народа. Његов истраживачки дар и афинитет за свестраним проучавањем, широка култура и висока хуманост, обезбјевали су му лаки контакт с људима. Хроничар је о њему забиљежио:

„Када би стигао коју Црногорку упрћену, гдје почива, он би јој бреме узимао (неријетко би то била колијевка с дјететом – Д. М.) и носио, иако би се она узалуд противила”.

Помагао је болеснима и невољнима; давао савјете и мирио завађене. У народу је постојала изрека, када је нешто деликатно требало ријешити: „То једино може Павле Рус!” – како су га из милоште звали.

Био је драг и добродошао гост у свакој кући црногорској. Толико се Ровински саживио са Црном Гором, задобио поштовање и љубав Црногораца, да се – како је с правом примијетио један његов биограф – тешко може замислити да ће икада више неки странац остати у тако лијепој успомени и трајном сјећању код Црногораца.

Дакако, то је П. А. Ровински заслужио својим вишеструким културно-просвјетним и научним дјеловањем. Активно је учествовао у културно-просвјетном и јавном животу црногорском. Узимао је активно учешће у раду Цетињске читаонице, у изградњи „Зетског дома“, у КУД „Горски вијенац“, у Редакцији „Књижевног листа“. Био је оснивач и први кустос Народног музеја на Цетињу (од 1890), члан Главног одбора Цетињске читаонице и њен потпредсједник (1893), а доцније и доживотни потпредсједник. Био је један од активних саговорника „Цетињских књижевних бесједа“ (вечерњих сијела у „Локанди“, заједно с Богишићем и Јованом Павловићем). Умногome је његовом заслугом прослављена четиристогодишњица Црнојевића (Ободске) штампарије, 1893. године; био је предсједник Прославног одбора. Уз све то, био је драгоман Руског посланства на Цетињу.

Од доласка на Цетиње, Ровински се до краја живота интензивно бавио научноистраживачким радом о Црној Гори, што износи преко три и по деценије – а то је већи дио једног радног и стваралачког плодног живота. Његова научна радозналост и преокупације задиру у више научних дисциплина: географију, археологију, етнологију, историју, фолклористику, филозофију, филологију, историју књижевности, спелеологију, ботанику, библиографију итд. Иако резултати до којих је дошао у свим овим областима знања нијесу подједнаки, што је и природно очекивати, врло су значајни. Разумије се, захтијевају критичко коришћење, али се не могу мимоићи. Ниједан истраживач црногорске прошлости не може а да не консултује вишеслојно научно дјело Павла Аполоновича. Биланс његовог опсежног научног дјела о Црној Гори износи преко 20 монографских публикација и више од 170 библиографских јединица које чине студије, чланци, расправе, прилози и прикази обзнањени у угледним руским периодичним публикацијама и, дијелом, у црногорској и српској периодици.

Свакако, најзначајније, животно дјело П. А. Ровинског, које је плод његовог деценијског комплексног изучавања Црне Горе, је мултидисциплинарна капитална вишетома едисија *Черногория въ ея прошломъ и настоящемъ*, коју је објавила Руска академија наука и умјетности у Санкт Петербургу, у временском интервалу од 1888. до 1915. То волуминозно дјело је објелодањено у три тома са шест свезака, на преко 3.700 штампаних страница. У њему је аутор дао исцрпан географски приказ

Црне Горе, затим археологију, историјски преглед Зете и Црне Горе до почетка 19. стољећа. Његов приступ оцјени историјских извора је реалан и исправан, са доста критичког становишта, што његовом дјелу даје и већи научни значај. Ту и тамо има материјалних, фактографских грешака, што не умањује значај његовог научног дјела.

Дао је оригиналну периодизацију историјског развитка црногорске државе, што мора уважавати и савремена историографија. Посебно је обрдио друштвену организацију, државни живот (1815-1907), породицу, кућу, намјештај, ношњу, исхрану, привредни живот, обичаје, поглед на свијет Црногораца и остале карактеристике њихове материјалне, духовне и социјалне културе.

Посебну књигу је посветио народном стваралаштву у крајевима у које Вук Ст. Караџић није долазио (на примјер, Васојевићи). Сем „Черногорије...“, остали сепаратни (монографски) радови П. А. Ровинског су:

– МИРОВОЗРЕНИЕ ЧЕРНОГОРСКОГО НАРОДА (С. Петербург, 1887, 91 стр.);

– КАРТА КНЯЖЕСТВА ЧЕРНОГОРСКОГО. Составлена в Военно-топографическом отделе Главного штаба по съёмкам 1860-1866 и 1879-1881 годов. Дополнена по сведениям П. А. Ровинского, С. Петербургъ, 1889 (у размјеру 1.294.000), 68 x 51 cm;

– ПЕТРЪ (РАДЕ) П ПЪТРОВИЧЪ, владыка черногорский (1830-1851), С. Петербургъ, 1889, 238 стр.;

– ПРЕДЛОЖЕНИЕ РАСКОПКИ ДРЕВНЕЙ ДИОКЛЕИ (Отъ 22-го апреля до 8-го мая 1890 г. рабочихъ дней 13). Спб, 1890, 19 стр. П. о.;

– РАСКОПКА ДРЕВНЕЙ ДИОКЛЕИ, ПРОИЗВЕДЕННАЯ УКАЗАНИЮ И НА СЧЕТЪ ЕГО ВИСОЧЕСТВА ЧЕРНОГОРСКОГО КНЯЗЯ НИКОЛАЯ (отъ 22-го января до 11 февраля 1890). Спб, 1890, 91 + 1 стр.;

– ДЕВИЧИЙ ИНСТИТУТ ИМПЕРАТРИЦЫ МАРИИ В ЦЕТИНЬЕ. Спб, 1890, стр. 53-82. П. о.;

– ИМУЩЕСТВЕННЫЙ ЗАКОНИК ЧЕРНОГОРСКИЙ 1888 ГОДА И ЕГО ОТНОШЕНИЕ К НАРОДНОМ ЖИЗНИ И ОБЫЧНОМ ПРАВУ, Спб, стр. 159-174; стр. 491-523. П. о.;

– СЕРБСКАЯ ХРОНИКА В ЛАТИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XII СТОЛЕТИЯ, Петроград, 1916, 68 стр.;

– ОБОДСКА ШТАМПАРИЈА НА РИЈЕЦИ ЦРНОЈЕВИЋА У ЦРНОЈ ГОРИ И ЊЕН ЗНАЧАЈ НА СЛОВЕНСКОМ ЈУГУ, Цетиње 1893, 32 стр. (фототипски објавио Унирекс 1994. године у Никшићу).

Почев од 1967. године до данас, преведене су на наш језик све књиге П. А. Ровинског. Прво је 1967. превео Радисав Пауновић, професор, моногра-

фију о Петру Другом под насловом „Ровински о Његошу”, у издању цетињског „Обода”, под уредништвом и са предговором др Ника С. Мартиновића. Идеја уредника Мартиновића да се настави с превођењем књига Ровинског реализована је тек двије и по деценије касније, када се на свјетлост дана у српском преводу појавила 1993-1994. године у четири тома његова ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ, у издању Издавачког центра „Цетиње” – Цетиње, Централне народне библиотеке Црне Горе „Ђурђе Црнојевић” Цетиње и Издавачке књижарнице Зорана Стојановића из Сремских Карловаца и Новог Сада. Ово издање на нашем језику је, као што видимо, пререструктурирано: од три тома са шест свезака оригинала, објављена су четири тома, што смо својевремено критиковали...

Године 1991, поводом 160 година рођења и 75-годишњице смрти, приредили смо са уводном студијом и поговором „Библиографију П. А. Ровинског” (библиографске јединице на ћириличком писму, док су бфј на латиничном писму остале у рукопису у ондашњем Лењинграду!), означавајући је као издање ЦНБ „ЦРНА ГОРА У СВОЈОЈ ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ”, Том IV, књ. 4 (Цетиње, 1991, 243 стр.) – онако, дакле, како је писац био замислио, али га је смрт у томе омела.

И Центар за културу и спорт из Андријевице објавио је књигу П. А. Ровинског „КАРАКТЕРИСТИКЕ ИЗ РАТНОГ ЖИВОТА ЦРНЕ ГОРЕ”, 1996. године, преузимајући 30 страница из библиографије чији сам ја аутор, а да, при том, текст нијесу ни ауторизовали.

Године 2000, штампарија „Обод” д. д. Цетиње објавила је луксузну и добро илустровану књигу П. А. Ровинског „ДЈЕВОЈАЧКИ ИНСТИТУТ ‘ЦАРИЦЕ МАРИЈЕ’” на Цетињу, коју је приредила, са руског превела и уводну студију написала Марија Мартиновић (Цетиње, 2000, 236 стр.).

С обзиром на то да су чланци и расправе П. А. Ровинског на руском језику разасути по серијским публикацијама, самим тим и недоступни за наше научнике и остале знатижељне кориснике, благодарећи библиографији коју смо своједобно комплетирали, одлучили смо да саберемо све његове важније прилоге и објелоданимо их на нашем језику.

III

О журналистичко-публицистичком и научном стваралаштву Ровинског, од почетка 20. вијека до наших дана, написано је преко 200 рецензија – студија, научних прегледа и критика из пера више од 150 руских и јужнословенских аутора. Штавише, о њему је више написано код нас него код Руса. Код Руса су урађене неколике кандидатске и докторске дисертације и три-четири запажена научна зборника:

– ИЗВЕСТИЯ ИМПЕРАТОРСКАГО РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА (Петроград, 1916, стр. 517-577);

– П. А. РОВИНСКИЙ (1831-1916) И ЕГО ВРЕМЯ (Калинин, 1988, 136 стр.);

– Л. А. КОТЛЯРСКАЯ – М. М. ФРЕЙДЕНБЕРГ: ИЗ ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СЛАВИСТИКИ: П. А. Ровинский (1831-1916). Учебное пособие (Калинин, 1988, 80 стр.);

– Л. А. КОТЛЯРСКАЯ – М. М. ФРЕЙДЕНБЕРГ: ИЗ ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СЛАВИСТИКИ: П. А. Ровинский. Ученое пособие (Калинин, 1989, 97 стр.).

И у црногорској историографији је о Ровинском доста писано. Још у вријеме док је боравио у Црној Гори, долазио и одлазио из ње, оновремена црногорска штампа крцата је разним подацима, вијестима и информацијама о „Павлу Русу”. Доцније је више научника, културних и јавних радника црногорских с љубављу и познавањем писало о Ровинском: др Лазар Томановић,⁴ др Перо Шоћ,⁵ Душан Д. Вуксан,⁶ Саво П. Вулетић,⁷ Јошо Ф. Иванишевић,⁸ Миодраг Лалевић,⁹ др Радован Лалић,¹⁰ Радо-

⁴ Др Лазо Томановић: *Поводом новијих њрилоја к истјорији Црне Горе*, Глас Црногорца, Цетиње 1887, бр. 15, стр. [1-3]; Исти: *П. А. Ровинский, Пејџр Друји (Раде) Пејџровиџ Нејошџ, владыка чернојорский (1830-1851). Издание С. џејџербурскојо славјанскојо блајојџворийельнојо общестџва*, С. Петербургџ, 1889, Нова Зета, Цетиње 1990, бр. 4, стр. 151-152; Исти: *О Дукљанскијем искојинама*, Нова Зета, Цетиње 1890, бр. 10, стр. 345-348. Потпис: Т; Исти: *Павле Ровински*, Слободна мисао, Никшић 1932, бр. 17, стр. 1; бр. 18, стр. 1.

⁵ Др Перо Шоћ: *Ровински у Црној Гори*, Стварање, Титоград 1959, св. 9, стр. 733-734.

⁶ Душан Д. Вуксан: *Једно џисмо Павла А. Ровинској*, Записи, Цетиње 1939, св. 4, стр. 230-232.

⁷ Саво П. Вулетић: *(К. Ејџнојџрафији Зејџе)*, Алексинац, 21. маја 1898, Глас Црногорца, Цетиње 1898, бр. 24, стр. [2]; Исти: *Чернојорја вџ ея џрошломџ и насјџојџемџ. Геојџрафија, Истјорја, Ејџнојџрафија, Археолојџја*, Современое положение, Составиль П. Ровинский, Томџ ИИ, часть 2, Санкт Петербургџ, Типографија Императорској академии наукџ 1901, Књижевни лист, Цетиње 1902, бр. 1/2, стр. 48-49.

⁸ [Јошо Ф. Иванишевић] Доњокрајски: *Чернојорја вџ ея џрошломџ и насјџојџемџ. Геојџрафија. Ејџнојџрафија. Современное јоложение, Сосјавиль П. Ровинский. Томџ II, частъ 2. Санкџй-Пејџербурџџ. Тџјојџрафија Имјерајџорској академии наукџ, 1901*, Босанска вила, Сарајево 1905, бр. 13/14, стр. 219-220; бр. 15, стр. 237-238; бр. 16, стр. 254-255.

⁹ М. С. Лалевић: *Белешка о Ровинском*, Прилози проучавању народне поезије, Београд 1939, бр. 1/2, стр. 176-179.

¹⁰ R. Lalić: *Rioviniski Pavel Apolonovič*, Enciklopedija Juigoslavije, Zagreb, 7, 1968, str. 101. Potpis: R. L.

сав Меденица,¹¹ др Љубомир Дурковић-Јакшић,¹² Лазар Т. Перовић,¹³ др Драгољуб Петровић,¹⁴ др Ђоко Д. Пејовић,¹⁵ др Нико С. Мартиновић,¹⁶ др Павле С. Радусиновић,¹⁷ др Душан Ј. Мартиновић,¹⁸ др Обрен Бла-

¹¹ Радосав Меденица: *Павле Ровински*, у: Р. Меденица, *Наша народна ејика и њени йворци*, Цетиње 1975, стр. 269-277; Исти: *Павле Ровински о народној йоезији Васојевића*, Народно стваралаштво, Folklor, Београд 1973, бр. 47/48, стр. 88-102.

¹² Љубомир Дурковић-Јакшић: *Да ли ће Павла Руса замијенији Сйанко Пољак?*, Зета, Подгорица 1938, бр. 45, стр. 3.

¹³ Лазар Т. Перовић: *Ровински Павле Айолонович, Чернојорскаја истйорија йред „судом” архимандрийа Илариона Руварца*, Луча, Цетиње 1900, бр. 6, стр. 402.

¹⁴ Др Драгољуб Петровић: *Једна незайажерна расйрава [Павла Ровинској] о йовори-ма Црне Горе*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград 1972, стр. 67-71; Исти: *Павле Ровински и „друји йочейак” срйскохрвайске дијалектйолоије*, Међународни славистички „Научни састанак у Вукове дане”, Београд, Тршић, Нови Сад, 13-18. 9. 1973, бр. 3, Београд 1980; Исти: *О неким срйско-руским језичким йаралелама Павла Ровинској*, Зборник радова професора и сарадника Педагошке академије у Никшићу 1975-1976, бр. 5/6, стр. 63-68.

¹⁵ Др Ђоко Д. Пејовић: *О личносйи и дјелу П. А. Ровинској 1831-1916 (йоводом 50-йодишњице смрйи)*, Историјски записи, Титоград 1967, св. 1, стр. 147-170.

¹⁶ Др Нико С. Мартиновић: *Павле Аолонович Ровински*, у: Рад X конгреса Саве-за фолклориста Југославије на Цетињу, 1963. године, Цетиње 1964, стр. 211-228; Исти: *Мировозрение Чернојорскојо народа йо исследйованиям П. А. Ровинскојо*, ТЕЗИСИ, VII Међународный сездь антропологических и этнологических наукъ, Москва 1964; Исти: *Њејош у йроучавању Павла Ровинској*, у: Ровински о Његошу, Цетиње 1967, стр. 9-20; Исти: *Насйавни йлан и йројрам Цейињске ймназије йо оцјени П. А. Ровинској*, Годишњак Цетињске гимназије, 1969, бр. 1, стр. 19-28; Исти: *П. А. Ровинский и Л. Томанович*, От „Слова о полку Игорове” до „Тихого Дона”, Сборникъ статей к 90-летию Н. К. Пиксанова, Академия наукъ СССР, Институтъ русской литературы Ленинград, Наука 1969, стр. 361-369; Исти: *Ровински у Вуковом завичају*, Народно стваралаштво, Folklor, Београд 1974, бр. 49/52, стр. 16-20.

¹⁷ Др Павле С. Радусиновић: *П. А. Ровински*, Побједа, Титоград 1968, бр. 2719, 16. априла, стр. 11; бр. 2720, 19. априла, стр. 19; бр. 2721, 23. априла, стр. 11; Исти: *Из живоја и рада П. А. Ровинској (уз шездесетйодишњицу смрйи)*, Гласник Етнографског института САНУ, књ. XXVI, Београд 1977, стр. 188-208; Исти: *П. А. Ровински као анйройојеојграф*, Библиографски вјесник, Цетиње 1992, бр. 3, стр. 73-82; Исти, у: *Павел Айолонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље* (Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног 3. и 4. октобра 1991. године на Цетињу), Цетиње 1992, стр. 73-82; Исти: *Подсјећање. Павле Айолонович Ровински. Црна Гора као судбина*, Побједа, Подгорица 1992, бр. 9469, 11. априла, стр. 12; Исти: *ПАВЛЕ АПОЛОНОВИЧ РОВИНСКИ – сйазама њејовој живоја и рада*, Подгорица: Културно-просвјетна заједница, 1996 (Подгорица: Принт), 465 стр.; 23 см.

¹⁸ Види фусноте 26-29.

гојевић,¹⁹ др Петар Влаховић,²⁰ др Чедомир Марковић,²¹ Добрило Аранитовић,²² Вукале Ђерковић,²³ Ратко Делетић²⁴, Мирослав Лукетић²⁵ и др.

Наше интересовање за Павла Аполоновича Ровинског и његово стваралаштво траје више од три и по деценије. Први новински текст о њему

¹⁹ Др Обрен Благојевић: *Павле А. Ровински, у: Економска мисао у Црној Гори (до Другој свјетској рата)*, САНУ, Посебна издања, књ. DLXXX, Одељење друштвених наука, књ. 96. Београд 1988, стр. 186-192. П. А. Ровински о црнојорској економици, Библиографски вјесник, Цетиње 1992, бр. 3, стр. 83-87; Исти, у: *Павел Ајолонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*. Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991, Цетиње, 1992, стр. 83-87.

²⁰ Др Петар Влаховић: *П. А. Ровински као етнолој*, Библиографски вјесник, Цетиње 1992, бр. 3, стр. 61-72; Исти, у: *Павле Ајолонович Ровински и јужнословенске земље*. Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа, одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године. Цетиње 1992, стр. 61-72; Исто, Побједа, Подгорица 1992, бр. 9616, стр. 15; бр. 9617, стр. 15; бр. 9618, стр. 12, бр. 9619, стр. 12; бр. 9620, стр. 12; бр. 9621, стр. 13; бр. 9622, стр. 12; бр. 9623, стр. 14; бр. 9624, стр. 15; бр. 2625, стр. 13; бр. 9626, стр. 14. и бр. 9627, стр. 12. Фељтон.

²¹ Др Чедо Марковић: *Павел Ајолонович Ровински као археолој*, Библиографски вјесник, Цетиње, 1992, бр. 3, стр. 89-94; Исти, у: *Павел Ајолонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*, Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године, Цетиње 1992, стр. 89-94.

²² Добрило Аранитовић: *Једно мало познатијо писмо Павла Ровинској из 1905. године*, Библиографски вјесник, Цетиње 1992, бр. 1/2, стр. 122-123; Исти: *Рус међу Србима. Рукопис Павла Ровинској сада се први пут објављује на нашем језику*, Дневник, Нови Сад, 1993, бр. 16665, 22. марта, стр. 12; Исти: *Браћа једној племена. Рукопис познатијо историјачара и етнолога нашег народа сада се први пут објављује на нашем језику*, Дневник, Нови Сад 1993, бр. 16666, 23. марта, стр. 17; Исти: *Ваљевски крај у записима руској научника од пре тринаест деценија*, Село, Ваљево 1993.

²³ Вукале Ђерковић: *Од Ловћена до Сибира*, Покрет, Подгорица 1992, бр. 224, стр. 31; Исти: *Прве црнојорско-руске духовне везе*, Побједа 1993, бр. 10017-10025. Фељтон.

²⁴ Ратко Делетић: *Велики дуј Црне Горе. Познати етнолој и етнограф боравио у Црној Гори више од 30 година. Мноштвом чланака, записа и студија развијалио јојово цјелокупни животијашашиње Црне Горе. Научни скуп на Цетињу 3. и 4. октобра посвећен Ровинском*, Побједа, Титоград 1991, бр. 9278, 30. септембра, стр. 14; Исти: *Црна Гора као судбина. Познатијо етнолој, етнографу и историјачару откривена сјомен-бисша испред Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић”, а биће објављена и њејова књија о Црној Гори. Нови прилози о Ровинском. Промовисане двије књије*. – Побједа, Титоград 1991, бр. 9284, 5. октобра, стр. 14; Исти: *Игуман Мојисије Зечевић*, Побједа, Подгорица 1992, бр. 1. фебруара, стр. 16. П. А. Ровински о М. Зечевићу.

²⁵ М. Лукетић: *Писмо Павла Ровинској Роксанди Томановић*, Бока, Херцег Нови 1970, бр. 10, стр. 327-332.

написали смо у *Цетињском листу* 1976. године.²⁶ Од тада смо написали дванаест научних расправа, чланака и прилога у серијским публикацијама и монографским публикацијама зборничког типа.²⁷

Комплетну и врло опсежну био-библиографију П. А. Ровинског објавили смо у књизи Павел Аполонович Ровински: *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Том IV. *Државни животи (1851-1907) – археологија*, Цетиње – Сремски Карловци 1994.²⁸ Библиографијом П. А. Ровинског, ина-

²⁶ Д. Мартиновић: *Павел Айолонович Ровински*, Цетињски лист, I/1976, бр. 9, 25. VII, стр. 2.

²⁷ Др Душан Ј. Мартиновић: *П. А. Ровински (1831-18916)*, Овдје, Титоград, XIII/1981, бр. 151 (децембар), стр. 32. [Поводом 150-годишњице рођења]; Исти: *П. А. Ровински и његов библиографски рад о Црној Гори. Уз седмдесетогодишњицу смрти*, Гласник Одјељења друштвених наука ЦАНУ, Титоград 1978, књ. 5, стр. 139-158. Summary; Исти: *Павел Айолонович Ровински (1831-1916)*, у: *Порџреџи*, Цетиње 1983, стр. 127-141; Исти: *Павел Айолонович Ровински (1831-1916)*, у: *Порџреџи III*, Цетиње, 1990, стр. 409-432; Исти: *Павел Айолонович Ровински (1831-1916)*, у: *Порџреџи IV*, Цетиње, 1991, стр. 301-304; Исти: *Павел Айолонович Ровински (1831-1916)*, У: *Црногорска библиографија. Историјски развој. Библиографи*, Цетиње 1992, стр. 70-87; Исти: *Предговор*, у: П. А. Ровински, *Црна Гора у својој прошлости и садашњости*, Том IV, књ. 1, Библиографија = П. А. Ровински, *Черногория в ее прошлом и настоящем*, Том IV, кн. 1, Библиографија, Цетиње – Цетиње 1991, стр. 5-21; Исти: *Павел Айолонович Ровински*, у: П. А. Ровински, *Црна Гора у својој прошлости и садашњости*, Том IV, књ. 1. Библиографија = П. А. Ровински, *Черногория в ее прошлом и настоящем*, Том IV, књ. 1. Библиографија. Цетиње – Цетиње 1991, стр. 237-243. Потпис: Д. Ј. М.; Исти: *Дојринос Павла Ровинској рејросџекџивној библиографији Црне Горе*, Библиографски вјесник, Цетиње, XX/1991, бр. бр. 2/3, стр. 153-156; Исти: *Рецензија П. А. Ровинској „Срџске библиографије за новију књижевност 1741-1867. џодине”*, Сусрети библиографа ‘91, Инђија 1994; Исти: *Нејознаџи најис Павла Ровинској*, Дневник, Нови Сад 1991, 28. X, стр. 13 [Надаслов: Предавање др Душана Мартиновића на Сусрету библиографа у Инђији]; Исти: *Павел Айолонович Ровински о Србији, срџском народу и срџским научницима*, Библиографски вјесник, Цетиње 1992, бр. 3, стр. 7-22; Исти: *Павел Айолонович Ровински о Србији, срџском народу и срџским научницима*, у: *Павел Айолонович Ровински и јужнословенске земље*, Зборник научних радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године, Цетиње 1992, стр. 7-22; Исти: *Павел Айолонович Ровински (1831-1916)*, у: П. А. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Том IV, Цетиње – Ср. Карловци 1994, стр.[509]-544; Исти: *П. А. Ровински и Црна Гора*. – П. А. Ровински, *Зайиси о Црној Гори*, Подгорица 2001, стр.[5]-32; *Предговор*, у: Павел Аполонович Ровински, *Сџудије о Црној Гори*, Подгорица 2004, стр. I-XXV.

²⁸ Душан Мартиновић: *Павел Айолонович Ровински (1831-1916)*, у: Павел Аполонович Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Том IV, Превели с руског Вида Стевановић и др Милорад Ђирковић, Редактор превода др Драго Ђупић, Цетиње: Издавачки центар „Цетиње”, Цетиње, Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић” Цетиње, Издавачка књижарница Зоран Стојановић, Ср. Карловци – Нови Сад 1994, стр.[509]-544.

че врло исцрпном, пружили смо, такорећи, потпуни попис његових радова о Црној Гори. Закључили смо да би било научно цјелиходно и друштвено оправдано да се преведу на наш језик сви они радови који нијесу садржани у четворокњижју П. А. Ровински: *Црна Гора у њој прошлости и садашњости*, Том I-IV, Цетиње – Сремски Карловци 1993-1994, а обзнањени су у руској, превасходно научној, периодици XIX вијека и у разним другим публикацијама на руском језику. Више година смо сакупљали разасуте, објелодањене на руском језику, радове П. А. Ровинског и понудили их за објављивање престижној подгоричкој издавачкој кући ЦИД, која их је, у преводу др Драга Ђупића, са задовољством публиковала под називом *П. А. Ровински: ЗА-*

П. А. Ровински

ПИСИ О ЦРНОЈ ГОРИ (Подгорица 2001, 349 стр.). Ми смо том приликом извршили избор текстова Ровинског, написали уводну студију и саставили регистре (Именских и Географских термина). И даље смо прибављали објављене радове овог руског научника. Радове с руског су превели др Драго Ђупић и Ратомир Божовић који је претходно објавио преведене радове у подгоричком дневнику *Побједа*. ЦИД је ову књигу под новим именом *СТУДИЈЕ О ЦРНОЈ ГОРИ* објавио у нашем избору текстова П. А. Ровинског (Подгорица 2004, 454 стр.), за који смо написали *Предговор* у виду уводне расправе стр. I-XXV (Марина Мартиновић је саставила Именски регистар и Индекс географских назива.) Ова књига, као и план Павела Аполоновича Ровинског који је он прије поласка на истраживање конципирао, и њега се углавном придржавао, стварајући велико научно дјело о Црној Гори, дјелимично пишући о Босни и Херцеговини, Србији и српском народу, о српским научницима,²⁹ а нешто мало и о Албанији.

²⁹ Уп.: Др Душан Ј. Мартиновић: *П. А. Ровински о Србији, српском народу и српским научницима*, Библиографски вјесник, 1992, бр. 3, стр. 7-22; Исти: *П. А. Ровински о Ср-*

Једна основна школа у Подгорици носи име П. А. Ровинског.

Појавом ове двије књиге на нашем језику, заокружено је свеколико списатељско дјело П. А. Ровинског обзнањено о нама на руском језику. Сматрамо да је то био дуг наше генерације, којим му се приређивачи, преводиоци и напосе позната подгоричка издавачка кућа ЦИД одужују на частан и цивилизован начин. Књиге *Зайиси* и *Сѣудије* су увелико комплементарне осталим дјелима Ровинског. Њима захваљујући, сада можемо слободно рећи да имамо на српскохрватском језику готово све што је овај плодни научник објавио о нама. Стога и ове књиге као драгоцене свједочанства богата емпиријом, сјајним описима и опсервацијама, имају особити значај за црногорску науку и културу.

*

И, на крају, неће бити на одмет да наведемо двије-три напомене о признањима Павелу Аполоновичу. За свој неуморни стваралачки рад, он је за живота и постхумно добијао значајна признања: за „Черногорију” Руска академија наука и умјетности додијелила му је награду у изно-

---

бији, српском народу и српским научницима, у: *Павле Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље* (Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 3. и 4. октобра 1991), Цетиње 1992, стр. 7-22.

су од 1.000 рубаља, а Француска одликовање за културни и књижевни рад (уручено му је на Цетињу 1890). Од 1929. године, једна улица на Цетињу носи његово име. Поводом 150-годишњице рођења, 1981, изливена је у бронзи његова биста (рад Марка Борозана) и постављена у парк испред Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић” на Цетињу, поводом 75-годишњице смрти, средином јануара 1991, откривена је спомен-плоча на кући у којој је Павле Аполонович становао на Цетињу (Бајова улица, број 41).³⁰ С тим у вези, проф. др Евгеније Љвович Немировски, угледни дописни члан ЦАНУ, у својој *Ауџобиографији*, објављеној минуле 2005. године, забиљежио је да све до данас нема отаџбинске монографије о П. А. Ровинском, штавише ни у „Советском енциклопедическом словару” нема одговарајућег чланка, а на Цетињу „старанима Д. Мартиновича рускомученомученом поставлен памятник перед зданием Центральной народной библиотеки”.³¹

Душан МАРТИНОВИЧ

ЧЕРНОГОРСКИЕ АВТОРЫ О П. А. РОВИНСКОМ.

Резюме

О Павле Аполоновиче Ровинском (Гусевка, Саратовская губерния, 1841 – Гатчиново, Санкт-Петербург, 1916), известном этнографе, географе, слависти и публицисти писали много и с благодарностью многие черногорские авторы, чьи имена наводятся в статье др. Душана Мартиновича.

В этой статье говорится о исследованиях и творчестве Павла Аполоновича, начиная со времени его приезда в Черногорию в начале мая 1879 года, затем в течение 27 лет его пребывания в Черногории и все до конца его жизни (16 января 1916).

Автор приводит его многоплановые изучения: географии, этнографии, истории и других наук. Автор дает и список книг, которые он написал и которые переведены на сербский язык и несколько книг статей, посвященных ему на русском и сербском языках.

Особое внимание автор обращает на памятники и памятные доски, названия улиц и школ, посвященные этому заслуженному русскому ученому, который написал о Черногории больше, чем кто-либо до и после него.

³⁰ Љубомир Ђикановић: *Откривена спомен-плоча Павлу Ровинском*, Политика, Београд 1991, 17. јануара, стр. 7. Потпис: Љ. Ђ.; Ђоко Мирковић: *Откривена спомен-биста Павлу Ровинском*, Победа, Титоград, бр. 9024, 17. јануар, стр. 12. Потпис: Ђ. М.

³¹ Евгений Львович Немировский: *Страницы воспоминаний. Автобиография. К 80-летию со дня рождения*. Москва 2005, стр. 125.

